

Anna Fiń*

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0003-0366-6652

Łucja Kaprańska**

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

ORCID: 0000-0003-3125-0603

NOWE MIGRACJE, NOWE NARRACJE: WOKÓŁ BADANIA MIGRACYJNYCH NARRACJI. UWAGI WSTĘPNE

Artykuł dotyczy zagadnienia narracji na temat współczesnych migracji i jest pokłosiem konferencji naukowej zatytułowanej *Nowe migracje, nowe narracje. Współczesne doświadczenie migracji: wzory – strategie – konteksty*. W części wstępnej autorki rozpatrują zagadnienie narracji i historię kariery tego pojęcia, które chociaż należy do literaturoznawstwa, odnalazło się w dziedzinie szeroko rozumianych nauk społecznych, w tym socjologii. Praca ukazuje kierunki badań i tematy obecne w literaturze przedmiotu oraz przedstawia możliwości zastosowania narratologii do badań nad migracjami, odnosząc się w tej kwestii głównie do literatury obcej ze względu na znikomą obecność tego tematu w badaniach polskich. W części teoretycznej artykuł odwołuje się do istoty badań migracyjnych narracji, która najogólniej sprowadza się do próby odpowiedzi na pytanie, jak opowiadana jest migracja; ujmując rzecz bardziej szczegółowo: w jaki sposób za pomocą różnych reprezentacji odbywa się produkcja, rozpowszechnianie i wykorzystanie wiedzy dotyczącej procesów i zjawisk migracyjnych. W trzeciej części autorki analizują artykuły stanowiące zawartość tomu, koncentrując się na ich narracyjnych aspektach.

Słowa kluczowe: narracje, migracje, „zwrot narracyjny” w badaniach migracyjnych, narracje migracyjne, społeczne konteksty migracji

* Instytut Socjologii, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: anna.fin@uken.krakow.pl

** Wydział Humanistyczny, AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, e-mail: lkapral@agh.edu.pl

WPROWADZENIE: NARRACJE I MIGRACJE

Numer tematyczny, który oddajemy do rąk Czytelnika, jest pokłosiem debat i dyskusji toczących się w ramach krakowskiej konferencji *Nowe migracje, nowe narracje. Współczesne doświadczenie migracji: wzory – strategie – konteksty*, która odbyła się w czerwcu 2024 roku. Najogólniej rzecz ujmując dotyczyły one kwestii: czy i jak nowe konteksty i sposoby doświadczania migracji wpływają na przemiany zakresu znaczeniowego i interpretacyjnego migracji oraz procesów z nią związanych? Ponieważ dyskusja nad migracjami nie traci na aktualności i coraz częściej przekracza granice dyscyplin, które dotychczas były wiodącymi w badaniach tego fenomenu, a same studia migracyjne cechują się znacznym zróżnicowaniem tematycznym (Andrejuk i Winiarska, 2024, s. 9–13), szczególnie ważne wydaje się stałe podejmowanie refleksji nad nowymi znaczeniami, jakie składają się na obraz tego, czym są migracje we współczesnym świecie i co może wchodzić w zakres tego zjawiska.

Choć wydawać by się mogło, że dokonany „zwrot refleksyjny” wyczerpie sposoby problematyzowania migracji i prowadzenia badań – to tak się nie stało. Manuel Dieterich i Boris Nieswand upatrują przyczyn tego zjawiska w – związanym z procesem produkcji wiedzy akademickiej w dziedzinie migracji – kryzysie reprezentacji i proponują tym samym wielość dyskursów refleksyjności (Dieterich i Nieswand, 2023). W tym kontekście jedno z fundamentalnych pytań pojawiających się w badaniach nad migracjami dotyczy tego, w jaki sposób i przy użyciu jakich narracji czy kategorii wiedza na temat migracji jest produkowana, rozpowszechniana i wykorzystywana przez rozmaitych aktorów, w tym badaczy, organizacje pozarządowe, agendy rządowe, organizacje międzynarodowe czy media (Amelina, 2021). Pytanie to powoduje, że jednym z naukowych wyzwań jest obecnie skoncentrowanie uwagi na badaniach migracyjnych narracji, budowaniu znaczeń o migracjach i ich instytucjonalnym przepływie w kształtowaniu opinii publicznej oraz w sferze polityki (Boswell, Geddes i Scholten, 2011), które – jak wskazuje literatura przedmiotu – wykorzystywane są w procesach zarządzania migracjami (Pécoud, 2015). Co więcej narracje rozumiane jako poznawcze reprezentacje (Wasilewski, 2016) odgrywają bardzo ważną rolę w procesach wytwarzania wiedzy o zjawiskach migracyjnych. Poza udziałem w kształtowaniu zbiorowych wyobrażeń i wiedzy narracje migracyjne mają znaczenie jednostkowe/tożsamościowe: „Przynależność do zbiorowości, grupy, narodu, konieczna identyfikacja z przekazami kulturowymi zawsze odzwierciedla się w narracjach” (Skibiński, 2016, s. 167). Ten aspekt jest szczególnie ważny w kontekście przemian procesów migracyjnych i życia w warunkach społeczeństwa postmigracyjnego oraz superóżnorodności (Vertovec, 2023). Podkreślić należy, że określone narracje migracyjne tworzy też kultura popularna (Szerszynski i Urry, 2006; Wood i King, 2001), a także sfera edukacji, rzutując tym samym na społeczne i etyczne wartościowania migracji (Wojdon i Skotnicka-Palka, 2021).

Badania migracyjnych narracji zyskują na znaczeniu dopiero w ostatnich latach. Zanim jednak przejdziemy do ich krótkiego i dość jednak, z konieczności, ogólnego omówienia, odniesiemy się do samej koncepcji narracji i jej implementacji w naukach społecznych oraz studiach migracyjnych.

Termin „narracja” stanowi od kilku dekad jedno z modnych słów kluczy, używanych w wielu dziedzinach humanistyki. Jak pisze Tadeusz Borkowski (2018), pojęcie to

z powodzeniem wykorzystują historia, psychologia, dziennikarstwo, politologia, pedagogika, językoznawstwo, nauki o zarządzaniu, a zwłaszcza reklama (*storytelling*), socjologia, i rzecz jasna literaturoznawstwo, dla którego narracja jest jednym z ważniejszych terminów analitycznych. Piotr Pawliszak, wskazując na korzenie współczesnego zainteresowania narracjami, sięga do zachodzących w XX wieku procesów w literaturoznawstwie, które nazywa zwrotami narratywistycznymi/narracyjnymi (lata 70. i 80. XX wieku). Stamtąd narracje, narracyjność, przedostały się do nauk społecznych, ale także ekonomii, nauk o organizacji, a nawet medycyny (2017). Kariera tego pojęcia została przekonująco ukazana w wielu analizach literatury egemplifikującej wykorzystanie narracji w wielu dziedzinach nauki¹.

W niniejszym szkicu chodzi raczej o zwrócenie uwagi na doniosłość narracji zarówno jako doświadczenia jednostek i całych społeczeństw, jak i elementu dyskursu naukowego. Opowiadanie o czymś: wydarzeniach, doświadczeniu własnym i z „drugiej ręki”, o historii bohaterów, mitów, jest bowiem jedną z istotnych cech człowieka. Warto tu zauważyć, że greckie *μῦθος* znaczy opowieść, mówienie, historia, przekaz. Tworzenie opowieści, słuchanie i rozumienie ich jest uważane za element świadomości jednostek i ważny aspekt kultury². Jak pisze Juwal Noach Harari: „Wielkie liczby obcych ludzi mogą współpracować skutecznie tylko wtedy, gdy wierzą w te same fikcje: w bogów, narody, firmy i prawa. [...] Opowieści stworzyły cywilizację” (2014, s. 37).

Szukając definicji narracji i uznając pierwszeństwo nauk o literaturze w zakresie badań narracyjnych, sięgnijmy do odległego w czasie, klasycznego źródła: *Poetyki* Arystotelesa, gdzie Stagiryta, pisząc o utworach epickich, stwierdza, iż w opowieści (opowiadaniu) fabuła powinna [...] obejmować jedną skończoną akcję, posiadającą początek, środek i koniec” (Arystoteles, 1989, s. 83). Filologiczna definicja narracji zawarta w *Słowniku terminów literackich* ma podobne brzmienie. Według tego źródła narracja „jest to wypowiedź monologowa prezentująca ciąg zdarzeń uszeregowanych w jakimś porządku czasowym, powiązanych z postaciami w nich uczestniczącymi oraz ze środowiskiem, w którym się rozgrywają” (Sławiński, 1976, s. 258). Jak się wydaje, różne formy narracji – przy zmianie optyki i porzuceniu fikcji/fabuły na rzecz faktów i zdarzeń społecznych mogą zostać odnalezione w naukach innych niż literaturoznawstwo. Szczegółowego przeglądu unaoczniającego kierunki zastosowania narracji w naukach społecznych dokonał między innymi Piotr Kulas w pracy *Narracja jako przedmiot badań oraz kategoria teoretyczna w naukach społecznych* (2014). Przypomnijmy za autorem kilka uwag unaoczniających użyteczność narracji w tych dziedzinach wiedzy. Jane Elliott podkreśla, że „prace socjologów może cechować wyraźna narracyjność, bo opierają się na narracyjnych strukturach i narzędziach. Badacze dokonują selekcji zebranego materiału, decydują, co należy umieścić w swoich pracach, a tym samym wyrażają swoje opinie co do tego, co jest ważne, a co banalne” (Elliott, 2005, s. 152–170; za: Kulas 2014, s. 116). Zdaniem Roberto Franzosiego większość danych, w tym danych socjologicznych, jest dostępna pod postacią narracji albo towarzyszy im najczęściej jakaś opowieść. Dzieje się tak nawet w przypadku metod ilościowych (Franzosi, 1998, s. 525–526, za: Kulas 2014, s. 120).

¹ Por. np. (Burzyńska, 2004; Kulas, 2014).

² Przekonująco piszą o tym antropolodzy: Lévi-Strauss (2000), Campbell (2007), Eliade (1998) czy Malinowski (1990).

Podobnie szerokie i inkluzyjne ujęcie uzasadniające obecność narracji w jednej z dziedzin nauk społecznych, jaką jest socjologia, proponuje także Tadeusz Borkowski. Narracja w socjologii jest „opowieścią, wypowiedzią, informacją, treścią będącą elementem procedury badawczej, przedmiotem badań lub narzędziem badawczym [...]”. Podlega ona (narracja) wszystkim wymaganiom warsztatu naukowo-badawczego” (2018, s. 154), może być materiałem badawczym i tym samym obiektem badań, narzędziem do badań, ale też i jednym, i drugim (Borkowski, 2018, s. 154). Autor podkreśla także, że „socjologia miała do czynienia z narracją wiele lat wcześniej, niż to pojęcie stało się modne. Narracja, opowiadanie, wywiad narracyjny były i są ważnym narzędziem badawczym w takich metodach jak badania biograficzne, analiza treści czy wywiad narracyjny, swobodny lub pogłębiony” (Borkowski, 2018, s. 151). Wypowiedzi te unaoczniają różnice w percepcji perspektywy narracyjnej w interesującej nas dziedzinie, prezentując jej mniej lub bardziej szerokie postrzeganie i zastosowanie w naukach społecznych. Istotny także wydaje się fakt, że socjologia stosowała strategię narracyjną w badaniach, zanim nastąpił „zwrot narracyjny” w humanistyce, doceniając doświadczenie jednostki i jej narrację na ten temat.

Przechodząc z zakresu obszaru zastosowań i metod do tematów badawczych wykorzystujących narrację, zacytujmy Karola Franczaka wprowadzającego czytelnika w zagadnienia badania narracji medialnych. Píše on, że w naukach społecznych od czasu zwrotu narracyjnego posługiwano się pojęciem narracji w różny sposób, mniej lub bardziej dbając o naukową ścisłość. Obszarami, gdzie w sposób bardziej usystematyzowany wykorzystywano narrację, były między innymi interdyscyplinarne badania społecznych tożsamości, dynamiki działań zbiorowych (w tym nowych ruchów społecznych) czy doświadczeń migrantów i uchodźców (Franczak, 2018, s. 8). Wokół tego ostatniego pola badawczego koncentrują się teksty zawarte w niniejszym tomie.

W prowadzonych obecnie dyskusjach nad narracjami oraz ich związkiem z różnymi zjawiskami i procesami społecznymi są one najczęściej konceptualizowane jako zawierająca treść poznawczą, wyobrażeniowa konstrukcja rzeczywistości społecznej (Boswell, Geddes i Scholten, 2011; Skibiński, 2016). Z perspektywy ujęć konstruktywistycznych oraz socjologii i psychologii kulturowej narracje są pozbawionymi semantycznej neutralności konstruktami społecznymi, służącymi przede wszystkim interpretacji zjawisk, sytuacji czy wydarzeń (zob. m.in. Bruner, 1991; Wasilewski, 2016). Podkreśla się przy tym, że są mającymi swą kulturową specyfikę nośnikami znaczeń, a przez to „pozwalają zrozumieć otaczającą rzeczywistość, uporządkować ją” (Ptaszek, 2016, s. 120) oraz służą uzasadnianiu podejmowanych działań (Boswell, Geddes i Scholten, 2011, s. 4). Nie odnoszą się one do obiektywnej rzeczywistości, ale do sposobów jej postrzegania. Należy je zatem traktować, po pierwsze, jako reprezentacje określonych zjawisk i procesów, po drugie, jako dziedzinę produkcji wiedzy. Jak zauważają Bernadette Nadya Jaworsky i Ivana Rapoš Božič (2023, s. 262), tak ujmowane narracje stwarzają interesujące możliwości teoretyczne i metodologiczne w zakresie badań migracyjnych. Niewątpliwie ciekawe byłoby zatem podjęcie prób zaaplikowania do studiów migracyjnych osobnej dziedziny wiedzy, jaką jest narratologia.

Mającą korzenie we francuskim strukturalizmie, dysponującą już własnym podejściem metodologiczno-teoretycznym, narratologia zajmuje się badaniem narracyjnych form

reprezentacji i ich reguł (Heinen i Sommer, 2009; Kałużny, 2019). Choć – rozumiana jako dziedzina wiedzy, która nie ogranicza się do wykorzystania, rozpowszechnionej wśród badaczy nauk społecznych, metody badań narracyjnych, a polega na badaniu samych narracji – w badaniach migracyjnych nie była dotąd, jak sądzimy, aplikowana na szeroką skalę, to wydaje się niezwykle obiecująca poznawczo. W tej perspektywie dość interesująco przedstawia się analiza trzech sposobów problematyzowania migracji:

- a) przez samych migrantów (autonarracje);
- b) w dyskursie publicznym;
- c) przez samych badaczy problematyki (badania narracyjności dyskursu naukowego w zakresie migracji)³.

Wyrażamy przekonanie, że przyjęcie takiej perspektywy mogłoby zasadniczo wpłynąć na poszerzenie zakresu znaczeń odnoszących się do pojęcia migracji. W końcu migrację ujmować możemy nie tylko w sposób „tradycyjny”/ugruntowany jako ruch i zmianę społeczno-kulturowego otoczenia, ale też może być ona: formą niezgody, buntu, ucieczką od obowiązujących i postulowanych norm społecznych, formą (auto)wykluczenia czy mieć wymiar intrapsychoiczny i być potraktowana jako forma wyalienowania, wycofania, zamknięcia w obrębie małych, pierwotnych grup społecznych czy też ograniczenia społecznej aktywności do świata online.

BADANIA MIGRACYJNYCH NARRACJI

W dużym uproszczeniu badania migracyjnych narracji sprowadzają się do prób udzielenia odpowiedzi na następujące pytania: jak opowiadana jest migracja?; jakie są praktyki i reguły opowiadania?; i dalej: w jaki sposób odbywa się transmisja i cyrkulacja tej opowieści oraz czemu/komu służy opowieść i jaką funkcję ona pełni? Innymi słowy: w jaki sposób za pomocą różnych reprezentacji odbywa się produkcja, rozpowszechnianie i wykorzystanie wiedzy dotyczącej procesów i zjawisk migracyjnych?

Dokonując przeglądu istniejącej literatury na temat narracji migracji, nietrudno zauważyć intensyfikację badań w tym zakresie w ostatnich dwóch dekadach (Dennison, 2021). Zaowocowała ona wprowadzeniem przez Annę DeFina terminu „zwrotu narracyjnego w badaniach migracyjnych” (De Fina, 2000; De Fina i Georgakopoulou, 2012). Na plan pierwszy

³ Przykładowo narracyjność naukowego dyskursu historycznego została ciekawie opisana przez Felixa Wiedemanna w artykule *Migration and Narration: How European Historians in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries Told the History of Human Mass Migrations or Völkerwanderungen* (Wiedemann, 2020). Autor ten, dokonując pogłębionej analizy historiografii migracji, wyodrębnia trzy dominujące sposoby ich opisywania, których trwałość związana jest według niego z funkcją migracji w europejskich narracjach historycznych. Również Caroline Lenette stawia tezę, że narracje mogą być „przekształcane na potrzeby akademickiej konsumpcji” (Lenette, 2019, s. 35). Podobny argument formułują Sandra Heinen i Roy Sommer w kontekście historiografii, nauk prawnych i medycznych (Heinen i Sommer, 2009). Niewątpliwie na gruncie badań migracyjnych ciekawie byłoby zestawzić badania narracyjności dyskursu naukowego z postulatami pluralizmu refleksyjności opisywanymi przez wskazanych we wstępie tego tekstu M. Dietericha i B. Nieswanda (2023).

wysuwają się przy tym dwa tematy badawcze: wizualnych narracji migracji i ich wpływu na opinię publiczną oraz roli narracji migracyjnych w obszarze polityk publicznych i zarządzania migracjami i co za tym idzie – ich obecności w dyskursie publicznym.

Badania dotyczące wizualnych reprezentacji migrantów i migracji zintensyfikowały się na skutek tak zwanego „kryzysu uchodźczego/migracyjnego” w Europie w latach 2015–2016, a większość analiz dotyczy obrazów powstałych w tym właśnie czasie. Literatura ta dostarcza jednak bardzo ważnych spostrzeżeń na temat wpływu treści wizualnych na percepcję publiczną i proces kształtowania się postrzegania, wyobrażeń i rozumienia migracji (Chouliaraki i Stolic, 2017; Massari, 2021; Nilsson 2022; Tazreiter, 2018; Wilmott, 2017). Podkreśla się także ich charakter pragmatyczny, w tym wykorzystanie w celu uzasadniania podejmowanych działań, tworzenia regulacji politycznych, promowania określonych idei i programów (Dahin, 2023; Martikainen, Sakki, 2021; Massari, 2021), a w ostatnim czasie także w procesie wizualnego zarządzania migracjami (Massari, 2023; 2024). Badacze problematyki zdołali także zidentyfikować i opisać często stosowane sposoby przedstawiania migrantów i uchodźców, w których dominujące okazują się m.in. perspektywy umasowienia, marginalizacji, feminizacji, wiktylizacji, „uosobowienia” (*personhood*), zagrożenia czy urasowienia (Chouliaraki i Stolic, 2017; Johnson, 2012; Martikainen i Sakki, 2021). Odkrycia te są o tyle ważne, że jak przekonują Gintarė Kudžmaitė i Luc Pauwels, sposoby przedstawiania ludzi na obrazach, w mediach masowych i cyfrowych, są często powiązane z tym, „jak prawdopodobnie będą oni traktowani” (2022, s. 273). W tej perspektywie wizualne narracje migracji nie tylko omawiają i problematyzują migrację, ale pośrednio wpływają też na to, w jaki sposób migracja jest doświadczana – zarówno przez migrantów, jak i społeczeństwo przyjmujące.

Stosunkowo popularnym zagadnieniem badawczym pojawiającym się w kontekście badań nad migracyjnymi narracjami jest również wpływ narracji dotyczących migracji na tworzenie polityki oraz na publiczną debatę polityczną. W tym aspekcie bada się sposoby konstruowania oraz rozpowszechniania narracji politycznych i ich rolę w podejmowaniu określonych działań i kreowaniu programów (Boswell, Geddes i Scholten; 2011; Faustini-Torres, 2020; Smellie i Boswell, 2024). Jednym z większych projektów badawczych podejmujących te zagadnienia był projekt BRIDGES 7, w ramach którego przeprowadzono wieloaspektową analizę sposobów kształtowania i wdrażania różnych narracji dotyczących migracji na debatę publiczną i tworzenie polityki. Badania prowadzono w sześciu krajach europejskich: Francji, Niemczech, Hiszpanii, we Włoszech, na Węgrzech oraz w Wielkiej Brytanii, uwzględniając analizę porównawczą narracji „kryzysu migracyjnego” z 2015 roku oraz ukraińskiego kryzysu uchodźczego z roku 2022. Projekt zaowocował kilkunastoma opracowaniami, poruszającymi kwestie produkcji narracji oraz ich wpływu na doświadczenia migracyjne i politykę⁴. Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły nie tylko na zidentyfikowanie różnych kategorii narracji migracyjnych będących elementami dwóch podstawowych jej typów: narracji sekuraryzacyjnych i humanitarnych, ale też przyczyniły się do spostrzeżeń na temat znacznej ich zgodności w mediach i debacie politycznej, warunkowanej wpływem narracji medialnych na sferę polityczną i dyskurs publiczny (Smellie i Boswell, 2024). Można zatem pokusić się

⁴ Zobacz więcej: <https://www.bridges-migration.eu/publications/>

o stwierdzenie, że badania tego typu wnoszą wiele nowego w kwestie współdziałania pomiędzy kulturą (w tym wspomnianą wyżej kulturą wizualną) a kształtowaniem polityk migracyjnych czy innych strategii związanych z procesami zarządzania migracją. Jak zauważają bowiem Christina Boswell i jej współpracownicy: „narracje polityczne nie tylko konstruują określoną rzeczywistość, ale także wzywają do działania w oparciu o tę rzeczywistość” (Boswell, Geddes i Scholten, 2011, s. 4–5).

Naukowa debata na temat narracji dotyczących migracji obejmuje też kwestie kulturowej produkcji migracji oraz wiedzy o migracji. Niektóre wątki tego zagadnienia wskazałyśmy we wcześniejszym akapicie, opisując kwestie narracji wizualnych. Ale nie tylko obraz fotograficzny przyczynia się do kształtowania rozumienia migracji. W literaturze naukowej podkreśla się także rolę filmu (Schrader i Winkler, 2010) oraz literatury (Søren, 2008). Jeszcze innym poruszonym zagadnieniem jest uwzględnienie w badaniach narracji autobiograficznych, odnoszących się do indywidualnych, jak również zbiorowych doświadczeń i historii (Breeze, Gintsburg i Baynham, 2022). I znów nie chodzi tu tyle o analizy poczynione na bazie techniki wywiadu narracyjnego czy biograficznego, ile o badania pewnych form opowiadania historii i kształtowania się modeli kulturowych, których migranci używają do interpretowania swoich doświadczeń i sposobów postępowania (Coe, 2022). Jak zauważa Cati Coe, badająca doświadczenia ghaniańskich migrantów w USA, „migranci czerpią z narracji z życia i doświadczeń innych migrantów, aby określić zarówno swoje cele, jak i strategie działania. Uczą się, co jest możliwe, a co nie”. (Coe, 2022, s. 18). W tym względzie badania nad narracjami migracyjnymi wnoszą wiele do problematyki migracyjnych strategii i procesów integracyjnych migrantów.

Jak natomiast przedstawia się pole badań narracji dotyczących migracji w Polsce? Dokonany, chociaż dość ogólny, przegląd literatury, sugeruje, że tego typu analizy są w Polsce najczęściej domeną badań literaturoznawczych i kulturoznawczych (Pasterska, 2015; Siewior, 2018). Analizy te są o tyle interesujące, że z jednej strony wskazują na liczne metaforyzacje osoby migranta w kulturze polskiej, z drugiej akcentują także problem polityczności praktyk narracyjnych. W kontekście polskim należy wspomnieć także o niedawnych analizach narracji dotyczących nieuregulowanych migracji w Polsce, podjętych przez Ksenię Homel-Ficenes i Aleksandrę Grzymałę-Kazłowską w ramach szerszego projektu badawczego „Poprawa warunków życia i pracy gospodarstw domowych migrantów o nieuregulowanym statusie w Europie” (I-CLAIM). Na podstawie analizy tekstów medialnych, politycznych i społeczeństwa obywatelskiego autorki wskazują na następujące narracje migracji w Polsce: sekuryzacyjne, racjonalizujące i humanitarne (Grzymała-Kazłowska i Homel-Ficenes, 2025). Można przypuszczać, że wraz z tymi analizami pojawiają się kolejne. W dobie wzmożenia ruchów migracyjnych, przemian różnych zjawisk migracyjnych i etniczności, zmian w obrębie przyczyn migracji i migracyjnych strategii problematyka sposobów widzenia migracji, jej reprezentacji i znaczeń jej nadawanych przez różnych aktorów społecznych będzie nabierała coraz większego znaczenia. Na chwilę obecną stwierdzić jednak należy, że na gruncie polskich studiów migracyjnych badania nad narracjami dotyczącymi migracji to nadal dość niewykorzystany potencjał badawczy. Wyrażamy jednak przekonanie, że debaty podjęte podczas konferencji „Nowe migracje, nowe narracje”, które zainspirowały nas do stworzenia tego

numeru tematycznego i w ramach których wskazano na pewne luki i obszary niedostatecznie reprezentowane w polskich studiach migracyjnych, rozpoczną też szerszą dyskusję nad kwestiami badań narracji migracyjnych i ich oddziaływaniu na semantyczne pole migracji.

NOWE MIGRACJE, NOWE NARRACJE: ZAWARTOŚĆ TOMU

Choć numer tematyczny czasopisma, który oddajemy do rąk Czytelnika, poza artykułem dotyczącym narracji o uchodźcach wojennych, podejmuje kwestie narracji migracyjnych w sposób raczej pośredni, to na jego stronicach rozwijane są określone, w tym stosunkowo nowe, problemy i konteksty pojawiające się w badaniach migracyjnych. Przedstawiamy zatem zbiór prac akcentujących kulturowe, socjologiczne i psychologiczne wymiary i konteksty doświadczania migracji: od prac dotyczących dyskursu klimatycznego czy edukacyjnego, aż do tekstów skupiających uwagę na analizach percepcji, postaw, włączając kwestie doświadczenia migracji zapośredniczonym przez obraz. Pierwsze trzy artykuły podejmują wątek wyobrażeń i postaw budowanych na podstawie doświadczania migracji tak przez społeczeństwo przyjmujące, jak i samych imigrantów.

Tekst Anny Malewskiej-Szałygin (*Podhalańskie narracje o uchodźczyniach i uchodźcach wojennych z Ukrainy*) dotyczy przemian wyobrażeń na temat Ukraińców wśród mieszkańców wsi nowotarskich, którzy w roku 2022 przyjęli do swojej społeczności i udzielili pomocy obywatelom Ukrainy uciekającym przed wojną. Kontakt z uchodźcami zmienił dotychczasowe postrzeganie Ukraińców, przynosząc nowe, oparte na codziennym kontakcie (część uchodźców została przyjęta przez Podhalań „pod dach”). Doświadczenia te często przewartościowały stereotypowy wizerunek Ukraińców, prowadząc do nowych ocen, zarówno pozytywnych, jak i krytycznych. Kontakt twarzą w twarz miał, jak pisze autorka, „erodujący wpływ na zastane stereotypy”, ale też prowadził do wytworzenia nowych, ciekawych narracji o przybyszach, co wydaje się bardzo istotnym społecznie rezultatem kontaktu międzyetnicznego i relacji społeczeństwo przyjmujące – imigranci.

Z kolei Krystyna Slany i Dorota Szpakowicz piszą *O złamanych biografiach rosyjskich migrantek w Polsce po agresji Rosji na Ukrainę*. Artykuł stanowi relację z badań (wywiad narracyjny) sytuacji mieszkających w Polsce rosyjskich imigrantek, doświadczających wielu negatywnych skutków wojny po agresji Rosji na Ukrainę. Wpływ ten jest widoczny w sferze życia rodzinnego (relacje z rodziną w Rosji), zawodowego – utrata pracy w Polsce, instytucjonalnego – niepewność prawa legalnego pobytu, a przede wszystkim – ostracyzmu ze strony otoczenia polskiego przenoszącego na nie nienawiść do Rosji. Ich obecne życie jawi się im samym jako złamane wskutek doświadczanego kryzysu, u którego podstaw leży poczucie nieciągłości powodowanej zmianą doświadczenia bycia imigrantką – tak w sferze życia codziennego, jak i instytucjonalnego. Prezentowane narracje mówiących własnym głosem bohaterek badań pokazują inne skutki wojny w Ukrainie i są rzadkim przykładem odmiennego spojrzenia na wywołany przez nią chaos. Odminną perspektywę na temat wzajemnej percepcji społeczeństwa przyjmującego i imigrantów przedstawia Małgorzata Budyta-Budzyńska w artykule *Czy w Polsce będą dwie mniejszości białoruskie? Wzajemne*

relacje i postrzeganie mniejszości białoruskiej i imigrantów z Białorusi. W świetle wyników jej badań (wywiady z aktywistami obu grup na Podlasiu w latach 2023–2024), stosunki między polską mniejszością i „napływowymi: Białorusinami mają poniekąd charakter konfrontacyjny, spotykają się bowiem dwie odmienne „białoruskości”. Różnice przejawiają się na poziomie języka, kultury, religii, pamięci historycznej, praktyk kulturowych. Białorusini polscy tworzą swą tożsamość za pomocą narracji o swej kulturowej odrębności; narracji takiej brak w społeczności imigrantów. Część z nich przejawia tendencje asymilacyjne, inni widzą się w Białorusi, gdy ta będzie państwem prawa, a ich narracja tożsamościowa to walka o demokratyczny kraj. Sytuacja ta nie wskazuje na możliwość stopienia się tych dwóch społeczności w rodzaj *melting pot*, jednak trudno na obecnym etapie badań odpowiedzieć twierdząco na tytułowe pytanie.

Kolejne artykuły koncentrują się na edukacyjnym kontekście migracji. Wśród wielu badaczy migracyjnych coraz częściej pojawia się głos dotyczący braku wystarczających badań poświęconych kwestiom edukacyjnym, zwłaszcza że migranckie dzieci oraz osoby podejmujące kształcenie poza granicami swoich krajów stanowią coraz większy zasób migracyjny i tym samym stają się ważnymi aktorami tworzącymi określone narracje o migracji. Tekst autorstwa Karoliny Koźmin (*Unlocking the World: Expert Insights on High School Study Abroad*) podejmuje analizę mezo- i makrostrukturalnej charakterystyki programów *High School Study Abroad* (HSSA), pojmowanych jako szczególny rodzaj indywidualnej mobilności edukacyjnej. Artykuł ten należy uznać za pionierski w polskiej literaturze przedmiotu i podkreślić jego wkład w zrozumienie tego, w jaki sposób działają te programy, jaka jest ich struktura i jaki wpływ podejmowana przez nie aktywność może mieć na migracyjne zachowania i strategie nastolatków – uczniów szkół średnich. Swoje wnioski autorka formułuje przez pryzmat własnego doświadczenia, odnosząc się tym samym do pozycjonowania i subiektywności w trakcie realizacji badań. Dostajemy tym samym głębszy wgląd w zagadnienie doświadczenia mobilności osób wchodzących w dorosłość determinowanej przez działalność instytucji edukacyjnych. Autorka postuluje jednocześnie konieczność prowadzenia bardziej pogłębionych i szerzej zakrojonych badań w tym zakresie. Dotyczący również edukacji imigrantów artykuł Karoliny Łoś (*Umiejętność pisania u uczniów z doświadczeniem migracji w polskiej szkole ponadpodstawowej – kontekst teoretyczny i wyniki badania pilotażowego*) podejmuje zagadnienie istotne z punktu widzenia procesów integracyjnych, a mianowicie umiejętność pisania wśród mających doświadczenie migracyjne uczniów szkół ponadpodstawowych. Badania przeprowadzone wśród polonistów krakowskich szkół średnich pozwoliły określić problemy, jakie napotykają wspomniani uczniowie podczas nauki języka polskiego oraz związane z nimi pilne potrzeby, tak w środowisku samych uczniów, jak i nauczycieli. Polska szkoła nie była przygotowana na obecność dzieci z doświadczeniem migracji i brak jest rozwiązań systemowych wspierających ten szczególny proces dydaktyczny. Nauczycielska narracja ujawniona w badaniach nacechowana jest troską o sukces szkolny uczniów z doświadczeniem migracji, którego brak może zagrażać ich dalszej karierze edukacyjnej oraz integracji ze społeczeństwem przyjmującym.

W nieco inny sposób podeszła do tematu edukacji i migracji, a raczej jej integracyjnego i włączającego aspektu Maria Stojkow (*Spoleczne granice przyjaźni i miłości: muzulmańscy*

studenci w krakowskiej przestrzeni akademickiej). Autorka, próbując określić przywołane w tytule granice relacji emocjonalnych, przeprowadziła wywiady badające doświadczenie pobytu wśród studentów wyznawców islamu w obcym kulturowo środowisku Krakowa. Uzyskane wyniki potwierdziły istnienie granic i dystans etniczny: imigranci i studenci polscy rzadko nawiązują relacje koleżeńskie, nie mówiąc o romantycznych. Na przeszkodzie stoją takie czynniki, jak szok kulturowy, bariera językowa, brak wsparcia instytucjonalnego dla procesu integracji i – *last but not least* – religia. W świetle narracji zawartych w wywiadach podstawowa strategia adaptacji studentów muzułmańskich do obcego środowiska to małe sieci osób kulturowo im bliskich: kręgi znajomych muzułmańskich; w sensie instytucjonalnym wsparciem jest Centrum Muzułmańskie w Krakowie. Autorka rekomenduje intensyfikację działań instytucjonalnych i wsparcia ze strony przyjmujących uczelni, by ograniczyć poczucie wykluczenia u muzułmańskich studentów w Krakowie.

Dwie ostatnie prace ukazują wieloaspektowość migracji. Praca Małgorzaty Krywult-Albańskiej *Migracje pod wpływem zmian klimatu w kontekście nierówności społecznych* odnosi się do jednego z nowych zagadnień pojawiających w dyskursie migracyjnym, jakim jest kontekst klimatyczny migracji. W pracy dokonano analizy skutków zmian klimatu i ich konsekwencji, szczególnie dotkliwych dla krajów słabo rozwiniętych, które, choć emitują mniej CO₂ niż kraje rozwinięte, są najbardziej narażone na ich skutki, co stanowi uderzający dowód niesprawiedliwości i nierówności. Autorka rozpatruje także cechy migracji klimatycznych oraz ukazuje ich inne, pozaklimatyczne uwarunkowania (np. ekonomia, demografia, polityka władz, społeczne konflikty spowodowane walką o zasoby), wskazując na nierówną adaptację do zmian klimatycznych w zależności od płci, wieku, rasy, zamożności. Temat poruszony przez autorkę jest stosunkowo nowy i jako taki w niewielkim stopniu zbadany, stąd stanowi ciekawe pole do przyszłych eksploracji. Opierając się na danych zastanych, autorka stworzyła sugestywną narrację o klimatycznym aspekcie migracji globalnych. Tom zamykają badania Tomasza Padły, które podobnie jak prace z początku tego numeru dotyczą percepcji, lecz jest ona innego rodzaju niż wizerunek wzajemny grup etnicznych (*Percepcja kształtu Europy przez uchodźców. Przypadek z Kos*). Artykuł opiera się na badaniach przeprowadzonych w roku 2016 wśród uchodźców na wyspie Kos (między innymi). Mapy Europy rysowane przez uchodźców odzwierciedlały ich percepcję i doświadczenie kształtu kontynentu będącego celem migracji, prezentując bezładny, przypadkowy, uproszczony obraz i liczne wyspy. Istotne było w wielu mapach liniowe podejście do przestrzeni, gdzie Europa to bardziej droga niż kontynent. Jak twierdzi autor w odniesieniu do zebranego materiału wizualnego, „obraz świata (tu: Europy) jest zredukowany do pragmatyki drogi” i jak się wydaje, opowiada w ten sposób o najistotniejszym uchodźczym doświadczeniu. Zatem, jeśli tak przedstawione obrazy mapy Europy są swoistą wizualną opowieścią, to temat narracji jest ważny (Europa), ale jeszcze ważniejszy – wyżej opisany sposób opowiedzenia o jej kształcie. Artykuł prezentuje oryginalne podejście wobec poruszanej w tomie tematyki i jest niejako klamrą spinającą przedstawione w artykułach narracje o migracjach.

Wyrażamy nadzieję, że Czytelnik odnajdzie w prezentowanych tu tekstach odpowiedź na postawione we wstępie pytanie: czy i jak nowe konteksty i sposoby doświadczania migracji wpływają na przemiany zakresu znaczeniowego i interpretacyjnego migracji oraz procesów

z nią związanych? Tym samym podejmie refleksje nad możliwościami, jakie daje aplikowanie pojęcia narracji w badaniach migracyjnych. Naszą intencją jest tym samym zainspirowanie do szerszej dyskusji na temat badań narracji dotyczących migracji na gruncie polskich studiów migracyjnych.

BIBLIOGRAFIA

- Amelina, A. (2021). After the reflexive turn in migration studies: Towards the doing migration approach. *Population, Space and Place*, 1, 23–68.
- Andrejuk, K., Winiarska, A. (2024). Quo vadis, polska socjologia migracji? Specyfika subdyscypliny. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 1, 9–14.
- Arystoteles. (1989). *Poetyka*. Wrocław: Ossolineum.
- Borkowski, A. (2018). Narracja. Nowa perspektywa w nauce? *Horyzonty Wychowania*, 17, 42, 147–158.
- Boswell, Ch., Geddes, A., Scholten, P. (2011). The Role of Narratives in Migration Policy-Making: A Research Framework. *British Journal of Politics and International Relations*, 13, 1, 1–11.
- Breeze, R., Gintsburg, S., Baynham, Mike. (Ed.) (2022). *Narrating Migrations from Africa and the Middle East: A Spatio-Temporal Approach*. London: Bloomsbury Academic.
- Brunner, J. (1991). The narrative construction of reality. *Critical Inquiry*, 18, 1–21.
- Burzyńska, A. (2004). Kariera narracji. O zwrocie narratywistycznym w humanistyce. *Teksty Drugie*, 1–2, 43–64.
- Campbell, J. (2007). *Bohater o tysiącu twarzy*. Poznań: Wydawnictwo Zys i S-ka.
- Chouliraki, L., Stolic, T. (2017). Rethinking Media Responsibility in the Refugee ‘Crisis’: A Visual Typology of European News. *Media, Culture & Society*, 8, 1162–1177.
- Coe, C. (2022). Settling Out of Place: Narratives of Housing and Strategies of Ageing by a Ghanaian Migrant in the United States. W: R. Breeze, S. Gintsburg, M. Baynham (Ed.), *Narrating Migrations from Africa and the Middle East: A Spatio-Temporal Approach* (s. 15–28). London: Bloomsbury Academic.
- Dahin, Ch. (2023). Exploring visual representations by the UNHCR of the experiences of resettled Syrian refugees in Canada. *Visual Studies*, 38, 3–4, 582–593.
- De Fina, A. (2000). Orientation in immigrant narratives: The role of ethnicity in the identification of characters. *Discourse Studies*, 2, 131–157.
- De Fina, A., Georgakopoulou, A. (2012). *Analyzing narrative: Discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dennison, J. (2021). Narratives: a review of concepts, determinants, effects, and uses in migration research. *Comparative Migration Studies*, 9, 2–14.
- Dieterich, M., Nieswand, B. (2023). *The Reflexive Turn and the Crisis of Representation in Migration Studies*. Pobrano z: Research Gate, https://www.researchgate.net/publication/361037492_The_Reflexive_Turn_and_the_Crisis_of_Representation_in_Migration_Studies [5.05.2025].
- Eliade, M. (1998). *Mit o wiecznym powrocie*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.

- Faustini-Torres, L. (2020). Another nexus? Exploring narratives on the linkage between EU external migration policies and the democratization of the southern Mediterranean neighbourhood. *Comparative Migration Studies*, 8, 9, 1–22.
- Franczak, K. (2018). Od redaktora: Społeczeństwo we współczesnych narracjach medialnych i popkulturowych. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 4, 6–12.
- Grzymała-Kazłowska, A., Homel-Ficenes, K. (2025). *Narratives about irregularised migrants in Poland: Mass-media, politics and social organisations. Country Report. I-CLAIM*. Pobrano z: https://i-claim.eu/wp-content/uploads/2025/03/Discourses-about-irregularised-migrants-in-Poland-ICLAIM_CR_WP4.pdf [10.05.2025].
- Heinen, S., Sommer, R. (2009). Introduction: Narratology and Interdisciplinarity. W: S. Heinen, R. Sommer (Ed.). *Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research* (s. 1–10). Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Harari, Y.N. (2014). *Sapiens: Od zwierząt do bogów*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Jaworsky, B.N., Rapoš Božič I. (2023). Introduction to the special Issue: Moving Beyond the Narrative of the Migration ‘crisis’. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 3, 261–267.
- Kałużny, J. (2019). Jak w XXI wieku opowiadać historię? Wprowadzenie. W: J. Kałużny (Red.). *Jak w XXI wieku opowiadać historię? Narracja jako problem teoretyczny i praktyczny w niemieckich naukach o historii, kulturze i literaturze*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Kudžmaitė, G., Pauwels, L. (2022). Researching Visual Manifestations of Border Spaces and Experiences: Conceptual and Methodological Perspectives. *Geopolitics*, 1, 260–291.
- Kulas, P. (2014). Narracja jako przedmiot badań oraz kategoria teoretyczna w naukach społecznych. *Kultura i Społeczeństwo*, 4, 111–130.
- Lenette, C. (2019). *Arts-Based Methods in Refugee Research: Creating Sanctuary*. Singapore: Springer.
- Lévi-Strauss, C. (2000). *Mit i znaczenie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Malinowski, B. (1990). *Mit, magia, religia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Martikainen, J., Sakki, I. (2021). Visual (de)humanization: Construction of Otherness in Newspaper Photographs of the Refugee Crisis. *Ethnic and Racial Studies*, 44, 16, 236–266.
- Massari, A. (2021). *Visual Securitization: Humanitarian Representation and Migration Governance*. IMISCOE Research Series: Springer Cham.
- Massari, A. (2023). *The role of images in migration governance. A proposed new theoretical framework and methodological approach*. Toronto Metropolitan Centre for Immigration and Settlement (TMCIS). The CERC in Migration and Integration at Toronto Metropolitan University, Working Paper No. 2023/06.
- Massari, A. (2024). *Reframing Migration: The Use of Visual Communication by Government Institutions*. CERC Policy Brief, 19.
- Nilsson, M. (2022). *Spaces of Empathy: Visual Strategies in Photojournalistic Imagery of Migration*. *Imaginations: Journal of Cross-Cultural Image Studies*, 2, 181–206.
- Pasterska, J. (2015). *Emigrantki, nomadki, wagabundki. Kobiety narracje (e)migracyjne*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

- Pawliszak, P. (2017). Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną. W: M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, J. Stachowiak (Red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* (s. 67–94). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
- Pécoud, A. (2015). *Depoliticising Migration: Global Governance and International Migration Narratives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ptaszek, G. (2016). Wróżba (telewizyjna) jako narracja. Prolegomena. W: J. Wasilewski (Red.), *Narracje w życiu. O grupie i jednostce* (s. 119–132). Warszawa: Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Schrader, S., Winkler, D. (2013). *Introduction: The Cinemas of Italian Migrations: From Il Cammino Della Speranza (1950) to Into Paradiso (2010)*. W: S. Schrader, D. Winkler (Ed.), *The Cinemas of Italian Migration: European and Transatlantic Narratives* (s. 1–18). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Skibiński, A. (2016). Narracje i autonarracje tożsamości: kodowanie siebie jako innego. W: J. Wasilewski (Red.), *Narracje w życiu. O grupie i jednostce* (s. 161–170). Warszawa: Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sławiński, J. (Red.). (1976). *Słownik terminów literackich*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Siewior, K. (2018). *Wielkie poruszenie. Pojałtańskie narracje migracyjne w kulturze polskiej*. Nowa Humanistyka, Warszawa: Wydawnictwo Instytut Badań Literackich PAN.
- Smellie, S., Boswell, Ch. (2024). *Comparative analysis of migration narratives in political debate and policymaking*. Cross-national report, RIDGES Working Papers, 26.
- Søren, F. (2008). *Migration and Literature. Günter Grass, Milan Kundera, Salman Rushdie, and Jan Kjærstad*. New York: Palgrave Macmillan.
- Szerszynski, B., Urry, J. (2006). Visuality, Mobility and the Cosmopolitan: Inhabiting the World from Afar. *The British Journal of Sociology*, 57, 1, 113–131.
- Tazreiter, C. (2018). Narratives of Crisis Migration and the Power of Visual Culture. W: C. Meijnijvar (Ed.), *The Oxford Handbook of Migration Crises* (s. 619–634). Oxford Handbooks Online.
- Wasilewski, J. (Red.) (2016). *Narracje w życiu. O grupie i jednostce*. Warszawa: Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wiedemann, F. (2020). Migration and Narration: How European Historians in the nineteenth and early twentieth Centuries Told the History of Human Mass Migrations or Völkerwanderungen. *History and Theory*, 59, 42–60.
- Wilmott, A.C. (2017). The Politics of Photography: Visual Depictions of Syrian Refugees in U.K. Online Media. *Visual Communication Quarterly*, 2, 67–82.
- Wojdon, J., Skotnicka-Palka, M. (2021). Migracje z ziem polskich w XIX wieku we współczesnych podręcznikach historii dla szkoły podstawowej. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 1, 225–338.
- Wood, N., Russel, K. (2001). *Media and Migration: Constructions of Mobility and Difference*. London: Routledge.
- Vertovec, S. (2023). *Superdiversity. Migration and Social Complexity*. New York: Routledge.

NEW MIGRATIONS, NEW NARRATIVES:
ON THE STUDY OF MIGRATION NARRATIVES.
INTRODUCTORY REMARKS

The article addresses narratives surrounding contemporary migration and is the outcome of an academic conference entitled '*New Migrations, New Narratives*'. *The Contemporary Experience of Migration: Patterns, Strategies, Contexts*'. In the introductory section, the authors explore the concept of narrative and its academic history. Originally a concept in literary studies, it has found its place within the broadly defined field of the social sciences, including sociology. The article outlines key research topics and directions present in the literature and discusses the potential application of narratology to migration studies, referring mainly to foreign sources due to the marginal presence of this subject in Polish migration research. The theoretical section focuses on the core of migration narrative research, which seeks to answer the question: how is migration narrated? More specifically, it examines how various forms of representation contribute to the production, dissemination and utilisation of knowledge about migration processes and phenomena. In the third part, the authors analyse the articles included in the volume, focusing particularly on their narrative dimensions.

Keywords: narratives, migrations, „narrative turn” in migration studies, social contexts of migration, migration narratives

Zgłoszenie artykułu: 21.05.2025

Recenzje: 22.05.2025

Akceptacja: 22.05.2025

Publikacja online: 30.06.2025